

A. ÖZTÜRK¹, K. KHAVAY²¹Ordu Üniversitesi²Astana Belediye Başkanlığı'na bağlı Birleşik Müzeler Müdürlüğü

✉e-posta: ozturk.abdulkadir@ayu.edu.kz

**TOTALİTER DÖNEMDEKİ SİYASÎ ETKİ TERMINOLOJİSİ VE MAĞDUR İMGESİNİN
İNŞASINDAKİ ROLÜ**

Özet. Terimler, dilin önemli bir bölümünü oluşturan, belirli bir kavramı sistemli biçimde adlandırmaya imkân sağlayan söz veya söz öbekleri, başka bir ifadeyle leksik birimlerdir. Dildeki terminolojik yapı, bir halkın toplumsal yaşamında meydana gelen değişimlere bağlı olarak inşa edilir ve sürekli yenilenir.

XX. yüzyılın ilk yarısında Kazak halkının maruz kaldığı tarihî süreçler, toplumsal hafızada derin izler bırakmıştır. Birinci Dünya Savaşı arifesindeki ayaklanmalar, Sovyet yönetiminin tesis edilmesi, kıtlık yılları, kolektifleştirme politikaları ve siyasî koşullarla sürgün dönemi gibi büyük çaplı olaylar kısa bir zaman dilimi içerisinde art arda gerçekleşerek toplumsal yapıda köklü dönüşümlere yol açmıştır. Bu makalede, 1937-1938 yıllarında gerçekleştirilen kitlelere yönelik idari ve siyasî uygulamaların zeminini hazırlayan 00447 sayılı kararname, dilbilimsel ve terminolojik açıdan incelenmektedir. Söz konusu kararname, 30 Temmuz 1937 tarihinde “çok gizli” statüsüyle yürürlüğe konulmuş olmakla birlikte, günümüzde açık bir biçimde incelenebilen tarihî bir belge niteliği taşımaktadır. Araştırmada kararnamenin içeriği, maddeleri ve kapsadığı uygulama alanları değerlendirilerek metnin leksik yapısı, özellikle de terminolojik unsurları analiz edilmektedir. Kararname metninde yer alan temel terimler belirlenmiş, tematik bakımdan sınıflandırılmış ve bunların Kazakçadaki kullanımları sözlük verileri temelinde incelenmiştir. Terminolojik yapının tematik açıdan tasnif edilmesi, siyasî etki mağdurlarının yaşadığı süreçlerin bilimsel ve nesnel bir zeminde açıklanabilmesi bakımından önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra çalışmada, ilgili terimlerin Kazakçadaki kullanımlarının sözlüklerde yer alan nüshaları esas alınarak yeniden yapılandırılması amaçlanmaktadır.

Sovyet döneminde “anti-Sovyet unsur” olarak nitelendirilip toplumsal yaşamdan bir nevi soyutlanan yüz binlerce insanın günümüzde “mağdur” kimliği çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi süreci, söz konusu kararnamenin dilsel ve terminolojik açıdan incelenmesi sayesinde mümkün hâle gelmektedir. Bu bağlamda makale, siyasî etki terminolojisi alanında gerçekleştirilecek gelecekteki çalışmalara yeni bir metodolojik perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Terminolojik Yapı, Leksik-Semantik Alan, Kazakça, Totaliter Dönem, Siyasî Etki Terminolojisi.

*** Bize doğru alıntı yapınız:**

Öztürk A., Khavay K. Totaliter Dönemdeki Siyasî Etki Terminolojisi Ve Mağdur İmgesinin İnşasındaki Rolü // Yassawi Journal of Philology. – 2026. – №2(2). – B. 80-92. <https://doi.org/10.47526/3107-3085.225>

***Cite us correctly:**

Öztürk A., Khavay K. Totaliter Dönemdeki Siyasî Etki Terminolojisi Ve Mağdur İmgesinin İnşasındaki Rolü [The Terminology of Political Influence During the Totalitarian Period and Its Role in the Construction of the Victim Image] // Yassawi Journal of Philology. – 2026. – №2(2). – B. 80-92. <https://doi.org/10.47526/3107-3085.225>

Giriş

Dil, toplumla birlikte varlık kazanan ve onun gelişim sürecine paralel biçimde şekillenen en temel toplumsal unsurlardan biridir. Bu nedenle dilin tarihsel gelişimi, doğrudan toplumun geçmişi ve yaşadığı dönüşümlerle ilişkilidir. Toplumsal yaşamda meydana gelen her türlü siyasal, kültürel ve sosyal değişim dile yansımakta; dil ise bu birikimi gelecek kuşaklara aktaran temel araç işlevini üstlenmektedir. Terimler ise dilin kavramsal alanını oluşturan, belirli bir olgu ya da düşünceyi açık, kesin ve süreklilik taşıyan biçimde adlandırmaya imkân veren leksik yapılardır. Tek sözcük ya da söz öbeği biçiminde ortaya çıkan bu birimler, özellikle bilimsel ve toplumsal alanlarda anlamın sistemli şekilde aktarılmasını sağlamaktadır. Bir dilin terminolojik yapısı da toplumun tarihsel tecrübeleriyle bağlantılı olarak sürekli gelişmekte, değişmekte ve yeniden şekillenmektedir.

Son yıllarda Kazakçadaki alan terminolojisinin oluşumu ve kullanımına yönelik bilimsel çalışmaların sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir. XX. yüzyılın ilk yarısında yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmeler sonucunda dile doğrudan yerleşen terminolojik alanlardan biri de siyasî etki ve sürgün terminolojisidir. Bu alana ait terimlerin uzun yıllar boyunca dönemin siyasî koşulları nedeniyle açık biçimde incelenememesi, söz konusu kavramların Kazakçadaki karşılıklarının ve sözlüklerde yer alan kullanım nüshalarının yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde birlik bünyesindeki halklar birçok ağır tarihsel süreçle karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan biri de 1930'lu yılların sonlarında gerçekleştirilen kitlesel siyasî etki dönemidir. 30 Temmuz 1937 tarihinde yayımlanan SSCB Halk İçişleri Komiserliği'nin 00447 sayılı operasyon emri (kararname) doğrultusunda eski kulakların, suç örgütleri mensuplarının ve Sovyet yönetimine karşı faaliyet yürüttüğü kabul edilen diğer “anti-Sovyet unsurların” cezalandırılmasına yönelik geniş çaplı operasyon başlatılmıştır. Söz konusu operasyon, totaliter sistemin en ağır ve en geniş kapsamlı uygulamalarından biri olarak yalnızca bireyleri değil, toplumun millî, sosyal ve dinî gruplarını da bütünüyle hedef almıştır. Belirli toplumsal kesimlerin topluca cezalandırılması yoluyla toplumun “arınması” gerektiği yönündeki ideolojik yaklaşımı benimseyen “Kızıl Terör” politikası çerçevesinde, “Troika” (Üçlü) adı verilen yargı dışı karar mekanizmaları oluşturulmuş ve çok kısa süre içerisinde yüz binlerce insan tutuklanmıştır.

30 Temmuz 1937 tarihli 00447 sayılı operasyon emri, daha önce Sovyet yönetimine karşı silahlı direniş hareketlerine katılmış, anti-Sovyet siyasî partilere mensup olmuş, sürgün edilmiş, zorunlu iskân bölgelerinden kaçmış ya da Sovyet iktidarı açısından “tehlikeli unsur” olarak değerlendirilen kişilerin aynı anda tespit edilmesi ve tutuklanmasına yönelik karar içermektedir:

«Anti-Sovyet örgütlere ilişkin soruşturma verileri, kırsal bölgelerde daha önce baskıya uğramış ancak cezadan kurtulmayı başarmış, kamplardan, sürgün yerlerinden ve zorunlu çalışma yerleşimlerinden kaçmış eski kulakların önemli bir bölümünün yeniden yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra daha önce cezalandırılmış din adamları ile çeşitli dinî akımların temsilcileri ve Sovyet yönetimine karşı silahlı çatışmalara katılmış aktif unsurların da köylerde barındığı tespit edilmiştir. Ayrıca anti-Sovyet siyasî partilerin (Sosyalist Devrimciler, Gürcü Menşevikleri, Taşnaklar, Müsavatçılar, İttihadçılar ve diğerleri) çok sayıdaki mensubunun tamamen tasfiye edilmediği anlaşılmıştır. Bununla birlikte eski ayaklanma katılımcıları, Menşevik hareket temsilcileri, cezalandırıcı birlik mensupları, repatriantlar ve Sovyet yönetimi açısından güvenilmez kabul edilen diğer toplumsal grupların da varlığını sürdürdüğü belirlenmiştir. Soruşturma sürecinde elde edilen veriler, söz konusu anti-Sovyet unsurların kolhoz ve sovhozlarda (köylerde), ulaşım sektöründe ve sanayinin çeşitli alanlarında gerçekleştirilen sabotaj ve Sovyet karşıtı suçların başlıca örgütleyicileri olduğunu ortaya koymuştur. Devlet güvenlik organlarının önüne, bu anti-Sovyet unsurların en sert yöntemlerle ortadan kaldırılması, emekçi Sovyet halkının onların karşı-devrimci faaliyetlerinden korunması ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin temellerine yönelen gizli suç faaliyetlerinin tamamen engellenmesi görevi konulmuştur. Bu nedenle AŞAĞIDAKİ ŞEKİLDE EMREDİLİR: 5 Ağustos 1937 tarihinden itibaren tüm cumhuriyetlerde, bölgelerde ve eyaletlerde

eski kulaklara, aktif anti-Sovyet unsurlara ve suç grupları temsilcilerine karşı tutuklama operasyonu başlatılsın. Özbek, Türkmen, Tacik ve Kırgız SSC’de bu operasyon 10 Ağustos 1937 tarihinden itibaren; Uzak Doğu, Krasnoyarsk bölgesi ve Doğu Sibirya eyaletinde ise 15 Ağustos’tan itibaren yürürlüğe konulsun» [1, s. 353–354].

Araştırma Yöntemleri ve Materyalleri

Bu çalışmanın temel inceleme materyalini, 30 Temmuz 1937 tarihinde yürürlüğe giren SSCB Halk İşleri Komiserliği’nin 00447 sayılı operasyon kararnamesi oluşturmaktadır. Kararname metni, “Siyasî Etki Mağdurlarının Tam Olarak Rehabilitasyonuna İlişkin Devlet Komisyonu Belgeleri (XX. yüzyılın 20-50’li yılları)” adlı eserin I. cildinde yayımlanan arşiv nüshası esas alınarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra araştırma sürecinde siyasî etki tarihine ilişkin bilimsel makaleler, akademik çalışmalar, açıklamalı sözlükler, edebî dil sözlükleri, terminolojik sözlükler, Rusça-Kazakça sözlükler ile tarihî ve dilbilimsel incelemelerden yararlanılmıştır.

Sözlüklerde yer alan Rusça birleşik terimlerin Kazakça karşılıklarını belirleme sürecinde, birleşik terim yapısını oluşturan unsurlar farklı sözlüklerde ayrı ayrı incelenmiştir. Bu yöntem aracılığıyla, Kazakça karşılığı doğrudan verilmemiş bazı birleşik terimlere uygun karşılıklar oluşturulması hedeflenmiştir. Araştırma sırasında bazı terimlerin birden fazla kullanım nüshasına da yer verilmiştir.

Kararname metninde geçen terimler ve terminolojik ifadelerin Kazakçadaki kullanım özelliklerini belirlemek amacıyla açıklamalı, alan ve terminoloji sözlükleri üzerinde karşılaştırmalı analiz gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada tarihsel-betimleyici, leksik-semantik, terminolojik ve karşılaştırmalı çözümleme yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında terimlerin tematik açıdan sınıflandırılması ve gruplandırılması yöntemine de başvurulmuştur. Böylece siyasî etki sisteminin dilsel yapısının daha sistemli ve net biçimde ortaya konulması amaçlanmıştır.

İnceleme ve Tartışmalar

SSCB Halk İşleri Komiserliği’nin 00447 Sayılı Operasyon Kararnamesinin Genel İçeriği

00447 sayılı operasyon kararnamesi, toplam yedi maddeden oluşmaktadır. Her maddede yürütülmesi planlanan operasyonlara ilişkin somut bilgiler ve uygulanması gereken talimatlar alt başlıklar hâlinde sistematik biçimde sıralanmıştır.

Tablo 1 – 00447 Sayılı Operasyon Kararnamesinin Genel İçeriği

1	Контингенты, подлежащие репрессии	Siyasal etkiye tabi tutulacak toplumsal gruplar
2	О мерах наказания репрессируемым и количестве подлежащих репрессии	Siyasal etkiye tabi tutulacak insanlara uygulanacak cezalandırma yöntemleri ve baskı yapılacak kişi sayıları
3	Порядок проведения операции	Operasyonların yürütülme usulleri
4	Порядок ведения следствия	Sorgu mekanizmaları
5	Организация и работа троек	Troika’ların (Üçlüler) oluşturulması ve işleyiş sistemi
6	Порядок приведения приговоров в исполнение	Hükümlerin uygulanma süreci
7	Организация руководства операций и отчетность	Operasyonların yönetimi ile raporlama düzeninin organizasyonu [1, ss. 353-359].

Birinci maddede, tahakküme tabi tutulacak toplumsal grupların kapsamı belirlenmiş ve bu gruplar dokuz alt madde hâlinde sınıflandırılmıştır. Söz konusu maddede, Sovyet yönetimine karşı faaliyet yürüttüğü kabul edilen çeşitli sosyal ve siyasî kesimlerin; eski kulakların, çalışma kamplarından kaçanların, ayaklanmalara katılan kişilerin, karşı-devrimci örgüt mensuplarının, Sovyet karşıtı siyasî parti üyelerinin, din adamlarının, suç örgütü üyelerinin ve “toplumsal açıdan

tehlikeli unsur” olarak değerlendirilen diğer kişilerin bütünüyle tespit edilerek cezalandırılması gerektiği kararı alınmıştır [1, ss. 353-355].

“Siyasal etkiye tabi tutulacak insanlara uygulanacak cezalandırma yöntemleri ve baskı yapılacak kişi sayıları” başlığını taşıyan ikinci maddede, suçlu kabul edilen tüm “anti-Sovyet unsurların” iki ayrı kategori çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Birinci kategoriye, ilk maddede sıralanan gruplar içerisinde en tehlikeli olarak değerlendirilen kişilerin dâhil edilmesi ve bu kişilerin derhâl tutuklanarak davalarının “Troika” organları tarafından incelenmesi sonucunda idam cezasına çarptırılması öngörülmüştür. İkinci kategori kapsamında ise cezai sorumluluğu birinci gruba kıyasla daha hafif kabul edilen kişiler yer almaktadır. Bu kişilere uygulanacak yaptırımlar, suçun niteliği ve ağırlık derecesine bağlı olarak 8 ila 10 yıl süreli çalışma ve ıslah kamplarına gönderilme ya da toplumsal açıdan yüksek derecede tehlikeli kabul edilen kişiler için aynı süreyi kapsayan hapis cezası şeklinde belirlenmiştir.

İçişleri Halk Komiserliği tarafından belirlenen liste doğrultusunda, SSCB sınırları içerisinde cezalandırılması öngörülen kişilerin toplam sayısı ile bunların iki kategoriye göre dağılımı da bu maddede ayrı ayrı belirtilmiştir.

“Operasyonların Yürütülme Usulleri” başlıklı bölümde ise kitlesel cezalandırma sürecinin uygulanış biçimi ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Resmî listelerin onaylanmasından başlayarak tutuklama işlemleri, arama prosedürleri, tutukluların sevk ve yerleştirileceği alanlar ile kaçış girişimlerinin engellenmesine yönelik güvenlik tedbirleri bu kapsamda ele alınmıştır:

«...Onaylanmış listeler esas alınarak operasyonel çalışma grubunun başkanı tutuklama işlemlerini yürütür. Her tutuklama işlemi resmî emir belgesiyle kayıt altına alınır. Tutuklama sırasında ayrıntılı arama yapılması zorunludur. Aşağıdaki unsurların mutlaka müsadere edilmesi gerekir: silahlar, mühimmat, askerî teçhizat, patlayıcı maddeler, zehirli maddeler, karşı-devrimci nitelikteki yayınlar ve kitaplar, madeni para, külçe veya eşya biçimindeki kıymetli metaller, yabancı para birimleri, çoğaltma araçları ve mektuplar.» [1, ss. 353-357].

«Sorgu Mekanizmaları» başlıklı maddede, tutuklanan her kişi ve her suç grubu hakkında ayrı ayrı soruşturma yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu soruşturma sürecinin hızlandırılmış ve basitleştirilmiş bir usule göre gerçekleştirilmesi öngörülmekle birlikte, tutuklanan kişilerin işlediği kabul edilen tüm suçların eksiksiz biçimde ortaya konulmasının zorunlu olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca soruşturma süreci tamamlandıktan sonra hazırlanan tüm dosya ve belge materyallerinin değerlendirilmek üzere bütünüyle “Troika” organlarının incelemesine sunulması gerektiği ifade edilmiştir.

«Troika’ların (Üçlüler) Oluşturulması ve İşleyiş Sistemi» başlıklı maddede, her Sovyet Cumhuriyeti ve bölgesinde siyasal etki uygulanacak cezalandırma süreçlerinde görev yapacak üç kişilik komisyonların yapısı belirlenmiş; bu komisyonların başkanları ile üyelerinin isimlerine yer verilmiştir. Ayrıca, “Troika” adı verilen bu organların görev alanları, çalışma usulleri ve yetki sınırları da ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir.

«Operasyonların Yönetimi ve Raporlama Düzeninin Organizasyonu» başlıklı son maddede ise operasyonların yürütülme süreci ve mevcut durumu hakkında her ayın 1, 5, 10, 15, 20 ve 25’inci günlerinde, başka bir ifadeyle her beş günde bir özel telgraflar aracılığıyla düzenli rapor gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca her raporun hangi resmî makamlara iletileceği de bu maddede açık biçimde gösterilmiştir.

SSCB Halk İçişleri Komiserliği’nin 00447 sayılı operasyon Kararnamesi, Stalinist totaliter sistem tarafından yürütülen “Kızıl Terör” politikalarının karar mekanizmaları aracılığıyla çok kısa bir zaman dilimi içerisinde yüz binlerce insanın nasıl sistematik biçimde tasfiye edildiğini ortaya koyan tarihî bir belgedir. Belgenin resmî bürokratik dil çerçevesinde kaleme alınmış olması ve dönemin toplumsal yaşamında geniş ölçüde etkili olması, onun terminolojik açıdan incelenmesini önemli hâle getirmektedir. Her ne kadar bu belgeler doğrudan Kazakça hazırlanmış olmasa da, ilgili terimlerin çeviri yoluyla dile aktarılması, farklı karşılıklarla kullanım alanına girmesi ve çeşitli sözlüklerde yer alması, terminolojik incelemeyi gerekli kılan temel unsurlardan biridir. Bununla

birlikte Sovyet döneminde “ayrılıkçı” olarak nitelendirilip cezalandırılan kişilerin gerçekte birer siyasî koşul mağduru olduğunun günümüzde yeniden değerlendirilmesi, terimlerin “mağdur” imgesinin oluşumundaki rolünü daha belirgin biçimde ortaya koymaktadır.

Araştırma esnasında SSCB Halk İçişleri Komiserliği’nin 00447 sayılı operasyon Kararnamesi metni içerik bakımından incelenmiş ve siyasî etki söz varlığı ayrıntılı biçimde değerlendirilmiştir. Belgede yer alan terminolojik unsurlar analiz edilerek bunların Kazakçadaki kullanım özellikleri çeşitli sözlük kaynakları aracılığıyla belirlenmiştir.

1. Temel Kullanımda Yer Alan Terimler:

1.1. Politiceskiye repressii (Rus.) – sayasi repressiya, sayasi kuğın-sürgin (Kaz.) “siyasî represyon, siyasî etki ve sürgün” (ZTUS, 2007) [2, s. 546].

Siyasî etki ve sürgün; devlet organları ile bu organları temsil eden yetkili kişilerin siyasî gerekçeler doğrultusunda bireyleri gözaltına alması, psikiyatri kurumlarında zorunlu tedaviye tâbi tutması, yaşam hakkından mahrum bırakması veya özgürlüğünü kısıtlaması; ülkeden çıkarma ve vatandaşlıktan yoksun bırakma, yaşadığı bölgeden uzaklaştırma (sürgün ya da zorunlu iskân), özel yerleşim alanlarına gönderme, özgürlüğü sınırlandırılmış zorunlu çalışma uygulamalarına tâbi tutma (bunlar arasında “emek orduları” ile “Halk İçişleri Komiserliği işçi kolonları” olarak adlandırılan yapılar da bulunmaktadır) biçiminde uygulanan zorlayıcı tedbirler bütünü ifade etmektedir. Bunun yanı sıra herhangi bir suç işlemediği hâlde suç isnadıyla cezalandırılma veya siyasî görüşleri, sınıfsal konumu, sosyal kökeni, millî ya da dinî aidiyeti gibi nedenlerle mahkeme, siyasî kurumlar veya idarî yollar aracılığıyla “toplum açısından tehlikeli unsur” olarak değerlendirilip takibata uğratılması sonucu kişinin hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılması ya da bunların sınırlandırılması da siyasî etki kavramı kapsamında değerlendirilmektedir (ZTUS, 2007) [2, s. 546].

1.2. Repressiye (Rus.) – kuğın-sürgin (Kaz.) “siyasî etki ve sürgün” (ZST, 2013) [3, s. 199].

Bir topluluğu ya da belirli bir kesimi bütünüyle ortadan kaldırmak ve bastırmak amacıyla yürütülen cezalandırma uygulamaları (STS, 2007) [4, s. 434].

1.3. Totalitarnıy rejim (Rus.) – totalitarlı sayasi jüye (Kaz.) “totaliter siyasî sistem”

Devletin toplum ve birey üzerinde tam ve mutlak denetim kurmasıyla karakterize edilen siyasî yönetim biçimlerinden biri (STS, 2007) [4, s. 551].

1.4. Antisovetskiye elementıy (Rus.) – antisovettik elementter (Kaz.) “anti-Sovyet unsurlar”

Antisovetskiye – antisovettik “anti-Sovyet” (OKS, 1978) [5, s. 30].

Element – element “unsur, öge” [6, s. 497].

1.5. Antisovetskaya deyatel’nost’ (Rus.) – antisovettik äreket (Kaz.) “anti-Sovyet faaliyeti”

Antisovetskaya – antisovettik “anti-Sovyet” (OKS, 1978) [5, s. 30].

Deyatel’nost’ – is, äreket, kızmet “faaliyet, etkinlik” (OKS, 1978) [5, s. 189].

1.6. Vrajdebniye elementıy (Rus.) – jau elementter (Kaz.) “düşman unsurlar”

Vrajdebniy – jau, qas, duşpan “düşman, hasım” (OKS, 1978) [5, s. 118].

Element – element “unsur, öge” [6, s. 497].

1.7. Diversionnaya deyatel’nost’ (Rus.) – diversiyalıq äreket (Kaz.) “sabotaj faaliyeti”

Diversionniy – diversiyalıq “sabotajla ilgili, sabotaj amaçlı” (OKS, 1978) [5, s. 190].

Deyatel’nost’ – is, äreket, kızmet “faaliyet, etkinlik” (OKS, 1978) [5, s. 189].

1.8. Podrıvnaya rabota (Rus.) – kıyratıp buzuv äreketi (Kaz.) “yıkıcı faaliyet, sabotaj amaçlı faaliyet”

Podrıvnaya rabota – kıyratıp buzuv äreketi “yıkıcı faaliyet” (OKSa, 1946) [7, s. 466].

1.9. Kontrevolyutsionnaya deyatel’nost’ (Rus.) – kontrevolyutsiyalıq äreket (Kaz.) “karşı-devrimci faaliyet”

Kontrevolyutsiya – “devrimci hareketlere karşı yönelmiş siyasî hareket veya eski yönetimi yeniden kurmayı amaçlayan silahlı hareket” (STS, 2007) [4, s. 296].

Deyatel’nost’ – is, äreket, kızmet “faaliyet, etkinlik” (OKS, 1978) [5, s. 189].

1.10. Kontrrevolyutsionniye formirovaniya (Rus.) – kontrrevolyutsiyalıq uyımdar/jasaқтаулар (Kaz.) “karşı-devrimci örgütlenmeler”

Kontrrevolyutsiya – devrimci hareketlere karşı yönelmiş siyasî hareket veya eski düzeni yeniden kurmayı amaçlayan silahlı hareket” (STS, 2007) [4, s. 296].

Formirovaniye – құру, jasaқтау, jasau, jasalu, üyistiru “oluşturma, teşkil etme, örgütleme” (OQS, 1946) [7, s. 753].

1.11. Gosudarstvennaya bezopasnost’ (Rus.) – memlekettik қауipsizdik (Kaz.) “devlet güvenliği”

Gosudarstvennaya – memlekettik “devlete ait, devletle ilgili” (OQS, 1978) [5, s. 166].

Bezopasnost’ – қауipsizdik, қatersizdik “güvenlik, emniyet” (OQS, 1978) [5, s. 51].

1.12. Vragi naroda (Rus.) – halıq jauı (Kaz.) “halk düşmanı”

Vrag – jau, duşpan “düşman” (OQS, 1978) [5, s. 118].

Narod – el, jurt, halıq, jurtşılıq “halk, toplum” [6, s. 581].

2. Siyasî Etki ve Sürgüne Maruz Kalan Kişilerin Kategorilerine İlişkin Terimler:

2.1. Genel Toplumsal Gruplar:

Sotsial’no opasniye elementı (SOE) (Rus.) – қаuipti қоғамдық elementter/әлеумettik қаuipti elementter (Kaz.) “toplum açısından tehlikeli unsurlar / sosyal açıdan tehlikeli unsurlar”

Sotsial’no – әлеумettik, қоғамдық “sosyal, toplumsal” (OQS, 1946) [7, s. 656].

Opasniy – қаuipti, қaterli “tehlikeli” (OQS, 1978) [5, s. 555].

Element – element “unsur, öge” [6, s. 497].

Kulaki (Rus.) – kulaktar (Kaz.) “kulaklar”

Kulak – “mülki sınıflaşma sonucunda köylüler arasından ortaya çıkan kırsal burjuvazi temsilcisi” (QATS 8, 2011) [8, s. 345].

Ugolovniye elementı (Rus.) – қılmıstıқ elementter (Kaz.) “suç unsurları / suçlu unsurlar”

Ugolovniy – қılmıstı, қılmıs / ugolovniye – қılmıstıқ, қılmısқа jatatın “ceza, suç teşkil eden” (OQS, 1978) [5, s. 717].

Element – element “unsur, öge” [6, s. 497].

2.2. Siyasî ve Askerî Gruplar

Çlenı antisovetskih partiy (Rus.) – antisovettik uyım müşesi/antisovettik partiya müşesi (Kaz.) “anti-Sovyet örgüt üyesi / anti-Sovyet parti üyesi”

Antisovettik uyım müşesi – Sovyet yönetimini devirmeyi amaçlayan örgütlü bir yapının üyesi [1;179].

Eserı (Rus.) – eserler (Kaz.) “Sosyalist Devrimciler”

Sotsial-revolutsionerler partiyasınıñ müşeleri “Sosyalist Devrimci Parti üyeleri” [9, s. 4].

Daşnaki (Rus.) – daşnaktar (Kaz.) “Taşnaklar”

Daşnaksutyun – 1890 yılında kurulan Ermeni burjuva milliyetçisi karşı-devrimci siyasî örgüt. Temel amacı, silahlı mücadele yoluyla özerk bir burjuva devleti kurmaktı” [10, s. 5].

2.3. Dinî Gruplar

Tserkovniki (Rus.) – dinşil adamdar / din adamdarı / şirkeu қızmetkerleri (Kaz.) “dindar kişiler / din adamları / kilise görevlileri”

Tserkovnik – 1. Kilisede görev yapan kişi; 2. Dindar kimse (OQS, 1946) [7, s. 767].

Sektantı (Rus.) – sektanttar (Kaz.) “tarikatçılar, mezhepçiler”

Sektant – sektant, mezhepçi, belirli bir sekteye bağlı kişi, dinin ana çizgisinden ayrılan kimse (OQS, 1946) [7, s. 625].

2.4. Diğer Ek Unsurlar

Repatriantı (Rus.) – repatrianttar (Kaz.) “repatriantlar”

Repatriant – repatriant, başka bir ülkede tutulup kendi ülkesine geri gönderilen kişi (OQS, 1978) [13;598].

Çinovniki tsarskogo perioda (Rus.) – patşalık kezeñ şeneunikteri (Kaz.) “Çarlık dönemi memurları”

Çinovnik – şeneunik “memur, bürokrat” (OKSa, 1946) [7, s. 774].

Tsar – patşa “çar, hükümdar” (OKSa, 1946) [13;765], tsarskogo – patşalık “Çarlık dönemine ait”.

Period – дәuir, kezeñ “dönem, süreç” (OKSa, 1946) [7, s. 433].

Jandarm (Rus.) – jandarm (Kaz.) “jandarma”

Jandarm – Çarlık Rusyası’nda ve bazı burjuva devletlerde görev yapan polis birliği mensubu” (OKS, 1978) [5, s. 216]

3. Siyasî Etki ve Sürgün Uygulamaları ile Mekanizmalarına İlişkin Terimler:

3.1. Arest (Rus.) – қамau/қамак (Kaz.) “tutuklama, gözaltına alma”

Arest – қамau (QÄTS 1, 2011) [11, s. 25], қамак (TC, 2025) [12].

3.2. Rasstrel (Rus.) – atu, atu jazası (Kaz.) “kurşuna dizme, idam cezası”

Rasstrel – atu, atu jazası “idam etme, infaz” (OKSa, 1946) [7, s. 585].

3.3. Ispravitel’no-trudoviye lagerya (Rus.) – еңбекпен түзеу lageri (Kaz.) “çalışma ve ıslah kampı”

Eñbekpen түзеу lageri – kamu düzenini bozan kişilerin çalıştırılarak ıslah edildiği yer (QÄTS 10, 2011) [15, s. 6]. Siyasî etki mağdurlarının zorla çalıştırıldığı kamp.

3.4. Lişeniye svobodı (Rus.) – bas bostandığınan ayıru (Kaz.) “özgürlüğünden mahrum bırakma”

Bas bostandığınan ayıru – mahkûm etme, cezalandırma (QÄTS 3, 2011) [13, s. 156].

4. Kurumsal Terimler:

4.1. NKVD (Rus.) – Ышкі істер халық комиссариаты (Kaz.) “Halk İçişleri Komiserliği” (KTKS, 2023) [14, s. 175].

4.2. Troyki (vnesudebniye organı) (Rus.) – үштік (sottan tıs ükim şıǵaru organdarı) (Kaz.) “Üçlüler (yargı dışı hüküm organları)”

Troyka – “üç kişiden oluşan komisyon” (OKSa, 1946) [7, s. 705].

4.3. Sledstvenniy material (Rus.) – tergeu materialı (Kaz.) “soruşturma materyali / soruşturma dosyası”

Sledstvenniy material – tergeu materialı “soruşturma materyali” (OKSa, 1946) [7, s. 638].

4.4. Agenturniye dannıye/svedeniya (Rus.) – agenturalıq мәліметтер (Kaz.) “ajanlık bilgileri / istihbarat verileri”

Agenturniye dannıye/svedeniya – agenturalıq мәліметтер “ajanlık ağına dayalı bilgiler, istihbarat verileri” (OKS, 1978) [5, s. 16].

5. Siyasî Etki ve Sürgüne Uğrayan Kişilerin Ailelerine İlişkin Terimler:

5.1. Çleni sem’i repressirovannıh (Rus.) – repressiyaǵa uşıraǵandardıñ üy işi/repressiyaǵa uşıraǵandardıñ otbası müşesi (Kaz.) “represyona uğrayanların aile üyeleri”

Çlen – müşe “üye” (OKSa, 1946) [7, s. 775].

Sem’ya – üy işi “aile, hane halkı” (OKSa, 1946) [7, s. 626].

Repressiya – repressiya, jaza, kısım şarası “represyon, ceza, baskı uygulaması” (OKSa, 1946) [13;608].

5.2. Vıseleniye (Rus.) – көшіріп жіберу, қоныс аудару (Kaz.) “zorunlu göç ettirme, sürgün etme” (OKS, 1978) [5, s. 139].

5.3. Pereseleniye (Rus.) – көшірүв, қоныс аударту (Kaz.) “iskân ettirme, zorunlu yer değiştirme” (OKSa, 1946) [7, s. 430].

6. Soruşturma ve Yargılama Sürecine İlişkin Terimler:

6.1. Sledstvennoye delo (Rus.) – tergeu isi (Kaz.) “soruşturma dosyası”

Sledstvennoye – tergeu “soruşturma” (OKSa, 1946) [7, s. 638].

Delo – is “dava, dosya, iş” (OKS, 1978) [5, s. 183].

6.2. Obvinitel’noye zaklyuçeniye (Rus.) – ayıptau қорытındısı/ayıptau нәтиjesi (Kaz.) “suçlama kararı / iddianame sonucu”

Obvinitel’noye – ayıptau “suçlama, itham” (OKSS, 2006) [16, s. 108].

Zaklyuçeniye – son, soñğı, nätije, qorıtındı “sonuç, nihai karar, değerlendirme” (OQS, 1978) [5, s. 243].

6.3. Protokol obıska (Rus.) – tintüv hattaması (Kaz.) “arama tutanağı”

Protokol – hattama “tutanak, protokol” (ZST, 2013) [3, s. 269].

Obısk – tintüv “arama” (ZST, 2013) [3, s. 335].

6.4. Protokol doprosa (Rus.) – jauap alu hattaması (Kaz.) “sorgu tutanağı”

Protokol – hattama “tutanak, protokol” (ZST, 2013) [3, s. 269].

Dopros – jauap alu “sorgulama, ifade alma” (ZST, 2013) [3, s. 114].

6.5. Komprometiruyuşıye materialı (Rus.) – bedel tüsiretin materialdar/bedelge nūksan keltiretin materialdar (Kaz.) “itibar zedeleyici materyaller”

Komprometirovat’ – abıroy töğüv, bedel tüsirüv “itibarını sarsmak, gözden düşürmek” (OQS, 1978) [5, s. 346].

Material – material “materyal, belge” (OQS, 1978) [5, s. 403].

6.6. Ustanovoçniye dannıye (Rus.) – aykındama derek (Kaz.) “kimlik tespit bilgileri / tanımlayıcı veriler”

Ustanovoçniye dannıye – aykındama derek “tespit edici bilgiler” (TS, 2006) [12].

7. Tutuklama ve Denetim Faaliyetlerine İlişkin Terimler:

7.1. Obısk (Rus.) – tintüv (Kaz.) “arama” (ZST, 2013) [3, s. 335].

7.2. Order na arest (Rus.) – qamaqqa aluv turalı order (Kaz.) “tutuklama emri”

Arest – qamaq, tıyım salu “tutuklama, kısıtlama” (ZST, 2013) [3, s. 184].

Order – order “resmî izin/emir belgesi” (TS, 2016) [12].

7.3. İz’yatiye imuşçestva (Rus.) – mülikti alıp qoyu (Kaz.) “mala el koyma, mülke müsadere” (ZST, 2013) [3, s. 233].

7.4. Karaul (Rus.) – qarauıl, küzetşi (Kaz.) “nöbetçi, muhafız” (OQS, 1978) [5, s. 325].

7.5. Predotvraşçeniye pobegov (Rus.) – qaşudı boldırmau/qaşudıñ aldın alu (Kaz.) “kaçışın önlenmesi”

Predotvraşçeniye – bolğızbau, boldırmau “engelleme, önleme” (ZST, 2013) [3, s. 64].

Pobeg – qaşu “kaçış” (ZST, 2013) [3, s. 191].

7.6. Spiski na arest (Rus.) – qamaqqa alu turalı tizim/qamauğa alınatındardıñ tizimi (Kaz.) “tutuklama listesi”

Spisok – tizim “liste” (ZST, 2013) [3, s. 335].

Arest – qamaq, tıyım salu “tutuklama” (ZST, 2013) [3, s. 184].

7.7. Uçet (Rus.) – esep, esepke alu, esepke qoyu (Kaz.) “kayıt, kayıt altına alma” (ZST, 2013) [3, s. 100].

7.8. Otçetnost’ (Rus.) – esepcilik (Kaz.) “raporlama, hesap verme” (ZST, 2013) [3, s. 101].

Sonuç

Araştırma kapsamında SSCB Halk İçişleri Komiserliği’ne ait 00447 No’lu operasyon kararnamesi metni incelenmiş ve içerik bakımından analiz edilmiştir. Metinde yer alan temel terimler tespit edilerek tematik açıdan sınıflandırılmış, ayrıca sözlükler esas alınmak suretiyle bu terimlerin Kazakçadaki karşılıkları ve kullanımları ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda belirlenen terimler yedi ana grup altında değerlendirilmiştir:

1. Temel kullanımda yer alan terimler;
2. Siyasî etki ve sürgüne maruz kalan kişilerin kategorilerine ilişkin terimler;
3. Siyasî etki ve sürgün uygulamaları ile mekanizmalarına ilişkin terimler;
4. Kurumsal terimler;
5. Siyasî etki ve sürgüne uğrayan kişilerin ailelerine ilişkin terimler;
6. Soruşturma ve yargılama sürecine ilişkin terimler;
7. Tutuklama ve denetim faaliyetlerine ilişkin terimler.

Temel kullanım alanına giren terminoloji, politiceskiye repressii – sayasi repressiya, sayasi kuğın-sürgin “siyasî represyon, siyasî etki ve sürgün”, repressiye – kuğın-sürgin “siyasî etki ve

sürgün”, totalitarizmi rejim – totalitarlı sayası jüye “totaliter siyasî sistem”, antisovetskiye elementiy – antisovettik elementter “anti-Sovyet unsurlar” gibi genel mahiyette kullanılan kavramları kapsamaktadır. İnceleme sonucunda, SSCB Halk İçişleri Komiserliği’ne ait 00447 No’lu operasyon kararnameinde bu nitelikte toplam 12 terim kullanıldığı tespit edilmiştir.

Siyasî etki ve sürgüne maruz bırakılan kişilerin kategorilerine ilişkin toplam 11 temel terim belirlenmiş olup, bunlar kendi içerisinde genel toplumsal gruplar, siyasî ve askerî gruplar, dinî gruplar ile diğer ek unsurlar şeklinde dört alt gruba ayrılmıştır.

Siyasî etki ve sürgün uygulamaları ile mekanizmalarına ilişkin olarak ise söz konusu belgede arest – kamau/kamak “tutuklama, gözaltına alma”, rasstrel – atu, atu jazası “kurşuna dizme, idam cezası”, ispravitel’no-trudoviye lagerya – eñbekpen tüzeu lageri “çalışma ve ıslah kampı”, lişeniye svobodı – bas bostandığınan ayıru “özgürlüğünden mahrum bırakma” gibi dört temel terimin kullanıldığı belirlenmiştir.

Kurumsal terimler kapsamında ise “NKVD”, “troyki”, “tergeu materialdary” ve “agenturalık mälimetter” gibi terimlerin yer aldığı görülmüştür.

Siyasî etki ve sürgüne uğrayan kişilerin ailelerine ilişkin olarak ise söz konusu belgede, çleni sem’i repressirovannıh – repressiyağa üşirağandardıñ üy işi/repressiyağa üşirağandardıñ otbası müşesi “represyona uğrayanların aile üyeleri”, vıseleniye – köşirip jiberu, qonıs audaru “zorunlu göç ettirme, sürgün etme”, pereseleniye – köşirüv, qonıs audartu “iskan ettirme, zorunlu yer değiştirme” gibi terimlerin geçtiği tespit edilmiştir.

Soruşturma ve yargılama sürecine ilişkin altı temel terim tespit edilerek analiz edilmiştir.

Belgede kullanılan tutuklama ve denetim faaliyetlerine ilişkin ise sekiz temel terimin bulunduğu ortaya konulmuş, ayrıca bunların Kazakçadaki karşılıkları ve kullanım biçimleri araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

Bu makale, 00447 No’lu Kararnameyi içerik ve terminoloji açısından incelemek suretiyle, totaliter dönem siyasal etki ve sürgün terminolojisini yeni bir bakış açısıyla değerlendirmek ve söz konusu terminolojinin mağdur kimliğinin inşasındaki rolünü ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Terimlerin tematik yapı bakımından sınıflandırılması, etki ve sürgüne maruz kalan bireylerin yaşadıkları süreçlerin bilimsel ve nesnel temeller doğrultusunda kapsamlı biçimde açıklanabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Sovyet döneminde “antisovyet unsur” olarak nitelendirilip bir nevi toplumdan soyutlanan yüz binlerce insanın, günümüzde “mağdur” kimliği çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi süreci, söz konusu kararname metninin dilbilimsel ve terminolojik açıdan incelenmesiyle mümkün hâle gelmektedir. Bu bakımdan makalenin, etki ve sürgün terminolojisi alanında ileride yapılacak araştırmalara yeni bir yön ve perspektif kazandırabileceği düşünülmektedir.

Kısaltmalar

Kaz. – Kazakça

ҚТҚС – Қазақ Тіліндегі Қысқарған Сөздер “Kazak Dilindeki Kısaltmalar Sözlüğü”

ОҚС – Орысша-Қазақша Сөздік “Rusça-Kazakça Sözlük”

ОҚСа – Орысша-Қазақша Сөздік, II том “Rusça-Kazakça Sözlük, II. cilt”

ОҚСС – Орысша-Қазақша Sayası Сөздік “Rusça-Kazakça Siyasî Sözlük”

ҚАТС – Қазақ Әдеби Тілінің Сөздігі “Kazak Edebî Dil Sözlüğü”

Rus. – Rusça

СТС – Sayası Tüsindirme Сөздік “Siyasî Açıklamalı Sözlük”

ТС – termincom.kz “Termincom”

ZST – Заңнамда Жиы Қолданылатын Сөздер мен Сөз Тіркестері Сөздігі “Mevzuatta Sık Kullanılan Kelime ve Kelime Grupları Sözlüğü”

ZTUS – Қазақстан Республикасы Қолданыстағы Заңдарының Заң Терминдері мен Уғымдарының Сөздігі “Kazakistan Cumhuriyeti Yürürlükteki Kanunlarının Hukuk Terimleri ve Kavramları Sözlüğü”

KAYNAKÇA

1. Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссия материалдары (XX ғасырдың 20–50 жылдары). I том / Ред. Е. Қарин. – Нұр-Сұлтан, 2022. – 622 б.
2. Қазақстан Республикасы қолданыстағы заңдарының заң терминдері мен ұғымдарының сөздігі. – Астана: «Қазақстан Республикасының Заң шығару институты» ЖШС, 2007. – 1000 б.
3. Заңнамада жиі қолданылатын сөздер мен сөз тіркестері. Қазақша-орысша және орысша-қазақша сөздік. 1-кітап. / Жалпы ред. басқ. К.М. Демеш. – Алматы: Қазығұрт, 2013. – 456 б.
4. Саяси түсіндірме сөздік. – Алматы: ИСИ, 2007. – 616 б.
5. Орысша-қазақша сөздік. – Алматы: Қазақ совет энциклопедиясының бас редакциясы, 1978. – 590 б.
6. Бектаев Қ. Үлкен қазақша-орысша, орысша-қазақша сөздік. – Алматы: Алтын қазына, 2007. – 710 б.
7. Орысша-қазақша сөздік. II том. – Алматы: Қазақ ССР Ғылым академиясының баспасы, 1946. – 403 б.
8. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 8-том / Құраст.: Қ. Күдерінова, О. Жұбаева, М. Жолшаева және т.б. – Алматы, 2011. – 744 б.
9. Тілешов Е., Қамзабекұлы Д. Алаш қозғалысы: энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Сардар, 2014. – 528 б.
10. Гаилов Б. Дашнаки. – Баку: Коммунист, 1990. – 28 б.
11. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 1-том / Құраст.: Т. Жанұзақ, С. Омарбеков, Ә. Жүнісбек және т.б. – Алматы, 2011. – 752 б.
12. Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Тіл саясаты комитеті. Termincom.kz: терминологиялық электрондық база. [Электронды ресурс]. URL: <https://termincom.kz/> (қаралған күні 29.06.2026)
13. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 3-том / Құраст.: Б. Сүйеркұлова, Т. Жанұзақ, О. Жұбаева және т.б. – Алматы, 2011. – 744 б.
14. Құрманбайұлы Ш. Қазақ тіліндегі қысқарған сөздер. – Алматы: Баспалар үйі, 2013. – 293 б.
15. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 10-том / Құраст.: М. Малбақов, Н. Оңғарбаева, А. Үдербаев және т.б. – Алматы, 2011. – 752 б.
16. Ахметова М., Самратов А. Орысша-қазақша саяси сөздік. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2006. – 192 б.
17. Ахмет Н.Қ. Сәлімгерей Қаратілеуовті айыптау хронологиясы: сталиндік репрессия механизмінің кезеңдік эволюциясы // Qazaq Journal of Young Scientist. – 2026. – Vol. 4. – №3. – Б. 177–185.

REFERENCES

1. Sayasi qugyn-surgin qurbandaryn tolyq aqtau zhonindegi memlekettik komissiya materialdary (XX gasyrdyn 20–50 zhyldary). I tom [Materials of the state commission for the full rehabilitation of victims of political repression (20-50s of the XX century). Volume I] / Red. E. Qarin. – Nur-Sultan, 2022. – 622 b. [in Kazakh]
2. Qazaqstan Respublikasy qoldanystagy zandarynyn zan terminderi men ugymdarynyn sozdigi [Dictionary of legal terms and concepts of the current legislation of the Republic of Kazakhstan]. – Astana: «Qazaqstan Respublikasynyn Zan shygaru instituty» ZhShS, 2007. – 1000 b. [in Kazakh]
3. Zannamada zhii qoldanylatyn sozder men soz tirkesteri. Qazaqsha-oryssha zhane oryssha-qazaqsha sozdik. 1-kitap. [Words and phrases that are often used in legislation. Kazakh-Russian and Russian-Kazakh dictionary. Book 1] / Zhalpy red. basq. K.M. Demesh. – Almaty: Qazygurt, 2013. – 456 b. [in Kazakh]
4. Sayasi tusindirme sozdik [Political Explanatory Dictionary]. – Almaty: ISI, 2007. – 616 b. [in Kazakh]
5. Oryssha-qazaqsha sozdik [Russian-Kazakh dictionary]. – Almaty: Qazaq sovet enciklopediasynyn bas redakciasy, 1978. – 590 b. [in Kazakh]
6. Bektaev Q. Ulken qazaqsha-oryssha, oryssha-qazaqsha sozdik [Big Kazakh-Russian, Russian-Kazakh dictionary]. – Almaty: Altyn qazyna, 2007. [in Kazakh]
7. Oryssha-qazaqsha sozdik. II tom [Russian-Kazakh dictionary. Volume II]. – Almaty: Qazaq SSR Gylym akademiasynyn baspasy, 1946. – 403 b.

8. Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomдық. 8-tom [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 8] / Qurast.: Q. Kuderinova, O. Zhubaeva, M. Zholshaeva zhane t.b. – Almaty, 2011. – 744 b. [in Kazakh]
9. Tileshev E., Qamzabekuly D. Alash qozgalysy: enciklopedialyq anyqtamalyq [Alash movement: an encyclopedic reference book]. – Almaty: Sardar, 2014. – 528 b. [in Kazakh]
10. Gaibov B. Dashnaki [Dashnaks]. – Baku: Kommunist, 1990. – 28 b. [in Russian]
11. Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomдық. 1-tom [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 1] / Qurast.: T. Zhanuzaq, S. Omarbekov, A. Zhunisbek zhane t.b. – Almaty, 2011. – 752 b. [in Kazakh]
12. Qazaqstan Respublikasy Gylım jane jogary bilim ministrlygi Til saiasaty komiteti. Termincom.kz: terminologialyq elektrondyk baza [Committee on language policy of the Ministry of Science and higher education of the Republic of Kazakhstan. Termincom.kz: terminological electronic database]. [Electronic resource]. URL: <https://termincom.kz/> (date of access 15.04.2026)
13. Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomдық. 3-tom [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 3] / Qurast.: B. Suierqulova, T. Zhanuzaq, O. Zhubaeva zhane t.b. – Almaty, 2011. – 744 b. [in Kazakh]
14. Qurmanbaiuly Sh. Qazaq tilindegi qysqargan sozder [Abbreviations in the Kazakh language]. – Almaty, 2013. – 296 b. [in Kazakh]
15. Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomдық. 10-tom [15. Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 10] / Qurast.: M. Malbaqov, N. Ongarbaeva, A. Uderbaev zhane t.b. – Almaty, 2011. – 752 b. [in Kazakh]
16. Ahmetova M., Samratov A. Oryssha-qazaqsha sayasi sozdik [Russian-Kazakh political dictionary]. – Almaty: Sozdik-Slovar, 2006. – 192 b. [in Kazakh]
17. Ahmet N.Q. Salingerey Qaratileuovti aiyptau hronologiasy: stalindik repressia mehanizminin kezendik evoliuciasy [Chronology of the accusation of salingerey Karatleuov: periodic evolution of the mechanism of Stalinist repression] // Qazaq Journal of Young Scientist. – 2026. – Vol. 4. – No. 3. – B. 177–185. [in Kazakh]

The Terminology of Political Influence During the Totalitarian Period and Its Role in the Construction of the Victim Image

Abstract. Terms are lexical units, namely words and word combinations, that constitute an important layer of language and enable the systematic designation of specific concepts. The terminological structure of a language is formed and continuously renewed in connection with the changes occurring in the social life of a people.

The historical processes experienced by the Kazakh people during the first half of the twentieth century left deep traces in collective memory. Large-scale historical events such as the uprisings on the eve of the First World War, the establishment of Soviet rule, the years of famine, collectivization policies, and periods of deportation driven by political circumstances followed one another within a short period of time, leading to profound transformations in the social structure. This article examines Operational Order No. 00447, which laid the foundation for the mass administrative and political influence measures implemented in 1937-1938, from linguistic and terminological perspectives. Although the order entered into force on 30 July 1937 under the status of “top secret,” it is today regarded as one of the historical documents open to scholarly examination. Within the framework of the study, the content, articles, and scope of application of the order are analyzed, while the lexical structure of the text, particularly its terminological units, is examined in detail. The principal terms found in the text of the order were identified, classified thematically, and their usage in the Kazakh language was investigated on the basis of dictionary materials. The thematic classification of the terminological structure is of particular importance for explaining, on a scientific and objective basis, the processes experienced by the victims of political influence. In addition, the study aims to systematize the Kazakh-language usage of these terms on the basis of the variants recorded in dictionaries.

The process by which hundreds of thousands of people, who during the Soviet period were labeled as “anti-Soviet elements” and excluded from social life, are today being reassessed within the framework of the image of the “victim” becomes possible through the linguistic and terminological analysis of this order. In

this regard, the article seeks to offer a new methodological perspective for future studies in the field of the terminology of political influence.

Keywords: terminological structure, lexical-semantic field, Kazakh language, totalitarian period, terminology of political influence.

Тоталитарлық кезеңдегі саяси ықпал терминологиясы және оның құрбан бейнесін қалыптастырудағы рөлі

Андатпа. Терминдер – тілдің маңызды қабатын құрайтын, белгілі бір ұғымды жүйелі түрде атауға мүмкіндік беретін сөздер мен сөз тіркестері, яғни лексикалық бірліктер. Тілдегі терминологиялық құрылым халықтың қоғамдық өмірінде орын алған өзгерістерге байланысты қалыптасып, үнемі жаңарып отырады.

XX ғасырдың алғашқы жартысында қазақ халқы бастан өткерген тарихи үдерістер қоғамдық жадта терең із қалдырды. Бірінші дүниежүзілік соғыс қарсаңындағы көтерілістер, Совет үкіметінің орнауы, ашаршылық жылдары, ұжымдастыру саясаты және саяси жағдайларға байланысты жер аудару кезеңі секілді ірі тарихи оқиғалар қысқа уақыт аралығында бірінен кейін бірі жүзеге асып, қоғамдық құрылымның түбегейлі өзгеруіне алып келді. Бұл мақалада 1937-1938 жылдары жүзеге асырылған жаппай әкімшілік-саяси ықпал шараларының негізін қалаған № 00447 жедел бұйрық лингвистикалық және терминологиялық тұрғыдан қарастырылады. Аталған бұйрық 1937 жылғы 30 шілдеде «аса құпия» мәртебесімен күшіне енгенімен, қазіргі таңда ашық зерттеуге мүмкіндік беретін тарихи құжаттардың бірі саналады. Зерттеу барысында бұйрықтың мазмұны, баптары және қамтыған қолданылу аясы сараланып, мәтіннің лексикалық құрылымы, әсіресе терминологиялық бірліктері талданады. Бұйрық мәтінінде кездесетін негізгі терминдер анықталып, тақырыптық тұрғыдан топтастырылды және олардың қазақ тіліндегі қолданыстары сөздік материалдары негізінде қарастырылды. Терминологиялық құрылымды тақырыптық жағынан жіктеу саяси ықпал құрбандары бастан өткерген үдерістерді ғылыми әрі объективті негізде түсіндіру тұрғысынан маңызды болмақ. Сонымен қатар зерттеуде аталған терминдердің қазақ тіліндегі қолданыстарын сөздіктерде берілген нұсқалар негізінде қайта жүйелеу мақсаты көзделді.

Совет кезеңінде «антисоветтік элемент» ретінде танылып, қоғамдық өмірден шеттетілген жүз мыңдаған адамның бүгінгі күні «құрбан» бейнесі аясында қайта бағалану үдерісі осы бұйрықты тілдік және терминологиялық тұрғыдан зерттеу арқылы жүзеге аса алады. Осы тұрғыдан алғанда мақала саяси ықпал терминологиясы бағытында жүргізілетін болашақ зерттеулерге жаңа әдіснамалық бағдар ұсынуды мақсат етеді.

Кілт сөздер: терминологиялық құрылым, лексика-семантикалық өріс, қазақ тілі, тоталитарлық кезең, саяси ықпал терминологиясы.

Терминология политического воздействия в тоталитарный период и её роль в формировании образа жертвы

Аннотация. Термины представляют собой важный пласт языка, включающий слова и словосочетания, предназначенные для системного обозначения определённых понятий, то есть особые лексические единицы. Терминологическая система языка формируется под воздействием изменений, происходящих в общественной жизни, и находится в процессе постоянного обновления и развития.

Исторические процессы, пережитые казахским народом в первой половине XX века, оставили глубокий след в общественном сознании и исторической памяти. Восстания периода Первой мировой войны, установление советской власти, годы массового голода, политика коллективизации, а также депортации, обусловленные политическими обстоятельствами, представляли собой масштабные исторические события, последовательно происходившие в сравнительно короткий промежуток времени и приведшие к коренным изменениям социальной структуры общества. В данной статье с лингвистической и терминологической точек зрения рассматривается оперативный приказ № 00447, ставший нормативной основой массовых административно-политических мер воздействия, осуществлявшихся в 1937-1938 годах. Несмотря на то что приказ был введён в действие 30 июля 1937

года под грифом «совершенно секретно», в настоящее время он представляет собой один из исторических документов, доступных для открытого научного анализа. В ходе исследования рассматриваются содержание приказа, его положения и сферы применения, а также анализируется лексическая организация текста, в особенности его терминологический аппарат. Основные термины, встречающиеся в тексте приказа, были выявлены, систематизированы и классифицированы по тематическим группам. Их употребление в казахском языке проанализировано на основе словарных материалов. Тематическая классификация терминологической структуры имеет важное значение для научного и объективного осмысления процессов, пережитых жертвами политического воздействия. Кроме того, исследование направлено на систематизацию употребления данных терминов в казахском языке с опорой на их словарные фиксации.

Лингвистическое и терминологическое изучение данного приказа позволяет по-новому осмыслить процесс переоценки судеб сотен тысяч людей, которые в советский период были объявлены «антисоветским элементом» и фактически исключены из общественной жизни, а в настоящее время рассматриваются в контексте образа «жертвы». В этом контексте статья направлена на формирование нового методологического подхода к дальнейшим исследованиям в области терминологии политического воздействия.

Ключевые слова: терминологическая структура, лексико-семантическое поле, казахский язык, тоталитарный период, терминология политического воздействия.

Yazarlar hakkında bilgi

Öztürk A. – *İlgili Yazar, Prof. Dr., Ordu Üniversitesi, e-posta: akadirozturk@odu.edu.tr, Türkiye, Ordu.*

Khavay K. – *Astana Belediye Başkanlığı'na bağlı Birleşik Müzeler Müdürlüğü, e-posta: karlygaaaa.sh@gmail.com, Kazakistan, Astana.*

Information about the authors

Öztürk A. – *The Corresponding Author, Doctor, Professor, Ordu University, e-mail: akadirozturk@odu.edu.tr,*

Turkey, Ordu.

Khavay K. – *Directorate of United Museums under the Akimat of Astana, e-mail: karlygaaaa.sh@gmail.com, Kazakhstan, Astana.*

Авторлар туралы мәлімет

Өзтүрк А. – *корреспондент-автор, доктор, профессор, Орду университеті, e-mail: akadirozturk@odu.edu.tr, Түркия, Орду қ.*

Қабай Қ. – *Астана қаласы әкімдігінің «Бірлескен мұражайлар дирекциясы» МКҚК, e-mail: karlygaaaa.sh@gmail.com, Қазақстан, Астана қ.*

Сведения об авторах

Озтюрк А. – *автор-корреспондент, доктор, профессор, Университет Орду, e-mail: akadirozturk@odu.edu.tr, Турция, г. Орду.*

Хавай К. – *ГККП «Дирекция объединенных музеев» акимата города Астаны, e-mail: karlygaaaa.sh@gmail.com, Казахстан, г. Астана.*